Видавництво Товариства „Просьвіта“ у Львові.

ДОБРИЙ ІНТЕРЕС.

ЗБІРКА.

ДОБРИЙ ІНТЕРЕС.
Оповідання Осипа Маєвея (з ілюстр.) Ст. 3—8.
ЯКІ КРАМНИЦІ ЗАКЛАДАТИ?
Івана Петрушевича. Ст. 9—14.
БРАМАДАТА І РАДОВАН.
Оповідання Н. Лєскова. Із російського переклав Ярослав Весоловський. (із ілюстр.) Ст. 15—32.

ЛЬВІВ 1907.

Коштом і заходом Товариства „Просьвіта“.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Добрий інтерес.

Пообідавши, думав Іван іти в поле, коли до його хати увійшов якийсь панок. Іванова жінка утекла зараз з хати.

— Слава Ісусу!

— Слава на віки!

— Чи ви Іван Криворучка?

— Я. Що скажете, паноньку?

— Я зі Львова каменяр Сїрчинський. Приходжу до вас з інтересом. Ви продали були коршмареви Дувидови своє поле, де є камінь.

— Продав.

— І кілько ви дістали за него?

Іван не сказав, кілько.

— Не маєте чого крити ся, — говорив дальше Сїрчинський — я знаю, що ви дістали за каменолом чотириста ринських.

— Звідки ви то знаєте?

— Ну, звідки знаю, то моя річ. А в тім моїй байдуже, скілько ви дістали; одно вам лише скажу, що Дувидови вернули ся ті грошї за пів року, а він в десять разів більше заробить. Виходить, що ви зробили кепський інтерес.

— Вибачайте, паноньку, — образив ся селянин — Іван Криворучка, хоть на книжках невчений, знає свій інтерес. Мене то поле не коштувало й сотку.

— Нехай буде й так, що ви зробили добрий інтерес... Я прийшов до вас за такою орудкою: Від того каменолому, що ви продали Дувидови, іде дорога вашим подвірєм. Иньшою дорогою Дувид не може возити каміня, бо з одного боку горби, а з другого багна.

— Таже так — потвердив Іван.

— Отже я хотїв би купити від вас цїле ваше обійсте, на котрім сидите: і хату і подвірє і город.

— Я не продам хати — відповів Іван коротко.

— Почекайте — говорив пан Сїрчинський спокійно дальше. — Цїле ваше обійсте не варте більше, як 250 ринських. Так, чи нї?

— Як до купця.

— Се правда. Иньший не дав би вам і тих 250, а я дам вам 400. За ті гроші можете поставити собі хату на иньшім місци.

Іван видивив ся досить цїкаво на пана і задумав ся.

— Можете собі забрати навіть свої будинки на нове місце — додав пан.

Іван ще більше здивував ся.

— На щож вам того ґрунту?

— Потрібно менї.

— На що? — питав ся Іван уперто.

Каменяр замовк на хвилину.

— Ну, я вам скажу. Побачу, чи ви розумієте свій інтерес. Туди попри вашу хату возить Дувид

камінь. Иньшої дороги він не має. А я би йому замкнув дорогу, нехай собі тоді, що хоче, робить з камінєм.

— Щож би вам з того прийшло?

— В тім уже моя голова. Отже годите ся, чи ні?

— Я своєї хати не кину.

— Ну, як хочете! Але подумайте ви над тим, Іване, і дайте менї знати; я ту в сусїдстві, в Пустополи, мурую церкву. Зайдіть до мене! А у Львові маю свій варстат. Ось вам моя карточка; з нею допитавте ся до мене. Але не кажіть про все нїкому й слова!

— Добре, добре! — згодив ся Іван.

Каменяр пішов собі, а Іван Криворучка так зажурив ся, якби йому вже хату без грошний забрали.

Що тут робити?

Жінцї не сказав нїчого. Але хоч не був на книжках учений, проте розумів свій інтерес... Він тогож таки дня під вечір пішов за порадою до Дувида, того самого Дувида, що купив у него каменолом.

— Слухай, Дувиде, я тебе тепер маю в руках — сказав йому зараз на вступі.

— Ви жартуєте, Криворучка. Як маєте мене в руках?

— Я продав свій ґрунт одному панови зі Львова, а він тобі замкне ґрунт і ти не будеш мати куди каміня возити.

У Дувида як би грім ударив. Він замахав руками, зісунув шапочку з голови аж на потилицю і вхопив себе за бороду так кріпко, що аж зуби відчинив.

— Ти продав свій ґрунт?! — сказав він ледви чутно.

Хитрому Іванови було дуже приємно дивити ся на сю журбу Дувида. Натїшивши ся тим хвилину, він почав уже жалувати настрашеного аренда́ря, втихомирив його, що ще ґрунту не продав, оповів йому цїлу розмову з паном зі Львова, показав навіть білет його і просив о пораду.

Дувид цїлком спамятав ся. Почастував Криворучку добрим гараком, дав закусити оселедця, дав йому шабасової булки, а тимчасом обдумував, яку має дати раду Іванови. Нарештї сказав:

— Не добре тобі покидати свою хату. Ти єї маєш з дїда-прадїда. Де поставиш нову? Або ту є такі ґрунта в селї? А я тебе ось що спитаю ся: Чи тобі та дорога, що я нею вожу камінь, не потрібна?

— Та як не потрібна? Я не мав би приступу ні до стодоли, ні до стайні.

— Отже бачиш. А чи на тій дорозї росло що коли?

— Та що росло? Хиба бодяки.

— Слухай же, Іванцю! Зробимо так, що буде і тобі добре і менї. Ти собі сиди в хатї, як сидів до тепер, уживай дороги, як і доси уживав, тілько менї найми єї на двацять років, аби я нею возив собі камінє.

— Що даш, Дувиде?

— Ну, скажи сам, що тобі дати за ту дорогу з бодяками, котра як є твоя, так буде твоя?

— Дай сто ринських!

— Чи ти здурів, Іване? А як би я хотїв єї від тебе купити, не наймити, то кілько би ти хотїв? А уважай, що як я єї куплю, то можу тобі єї спертИ

і не будеш мати навіть куди возом заїхати. Послухай мене, Іванцю, я тобі добре раджу. За двацять

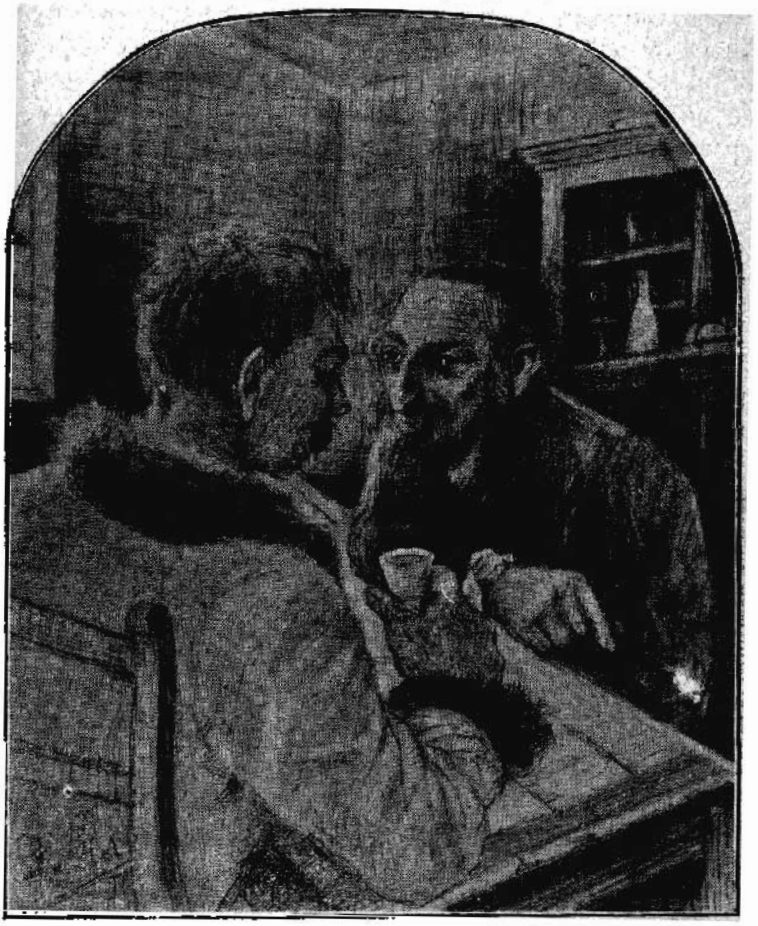

„Зробимо так, що буде і тобі добре і мені!“ (До стор. 6).

літ найму дам тобі 50 ринських і ти будеш мати право до тої дороги так само, як я, а потім буде

вона знову цілком твоя, як була. Пятьдесятку дістанеш просто за нїщо, мов на дорозї найшов, і в хатї лишиш ся.

На думку Криворучки се був золотий інтерес. Він зараз дістав від Дувида при сьвідках пятьдесятку, а на другий день підписав угоду, що віднаймає дорогу на двацять років. Перед сусїдами, котрих він в тої нагоди приймав у себе дома, він чванив ся:

— Го! го! Іван Криворучка, хоть на книжках не вчений, не дасть себе піддурити. Пятьдесятку як на дорозї найшов! Пийте, сусїди!

* * *

Менї оповідав се сам Сїрчинський у Львові, Поляк з роду. Я пізнав його цілком припадково в ресторації при пиві. Він пив здорово, сердив ся ще більше і менї на притики говорив:

— Що ви почнете з таким народом?! Адже він анї дрібки не розуміє свого інтересу! Копальнї нафти, полонини, лїси, каменоломи — все оттак пускає легкодушно зі своїх рук і тїшить ся, коли за тисячі дістане пятьдесятку. Се в него „добрий інтерес!“...

— Се правда, пане Сїрчинський — кажу я. — Але хто то довів наших людий до того, що вони не розуміють свого інтересу? Хто то їх учив і як учив до тепер? Чи тілько сам Криворучка винен тому, що він такий темний? Уже як шукати причин сеї темноти, то в їх більше, тай не всї по нашім боцї.

Але з паном Сїрчинським годї було про се балакати. Він не міг забути Дувида і каменолому.

1906. *Осип Маковей.*

Які крамниці заводити?

Люди змагають все щораз то до ліпшого. Давно ходили ґазди у плетених личаках. Відтак ходили у шкуряних постолах. Тепер вже взувають підковані чоботи. Давнїйше їздили на деревляних осях, тепер вже добрий віз рахує ся на сталевих. Перше знали люди пошивати хату лиш соломою, тепер вже кождий осьвічений ґазда знає, що нема практичнїйшого пошитя як череп.

Подібно дїє ся і з сїльською торговлею. Трийцять лїт тому по наших селах не було крамниць, лиш були коршми, в коршмі був шинок, а в шинку гнїздо розпусти і визиску. Від часу, коли під сїльські стріхи заглянула просьвіта, почали помалу але певно щезати ті коршми по одній. Замість них появили ся церковні, громадські і читальняні крамниці. Люди побачили, що торговля річ добра, що варто взяти крамницю на селї в свої руки і деякі з сих крамниць наших дуже богато добра вже зробили по селах.

Але хоч наші християнські, церковні, громадські і читальняні крамниці були великим поступом в порівнаню з коршемними, то ще на тім не конець. Наша питома сїльська торговля зачала ся від т. зв. трафік; при трафіцї почали продавати сїрники, паперцї, цигари, нафту і мило. Однак згодом із трафіки виростала велика крамниця, де вже можна було всего потроха дістати. Врештї зачали крамниці торґувати трохи що не всїм добром. І тут показало ся зараз, що тї церковні, громадські і читальняні крамниці мають деякі хиби, через які дуже трудно їм розвинути ся на більшу скалю.

1. Найважнїйша їх хиба в тім, що люди не знають на певне нїколи, до кого властиво крамниця належить, хто має до неї право і хто за неї має відповідати. Найдеть ся в селї щира, інтелїґентна душа до заряду крамниці, що не доспить, не доїсть, а допильнує в крамниці ладу, — тодї й цїле село має з крамниці пожиток. В тім випадку добра воля заступає контракти, статути, реґуляміни. Але коли такого щирого сьвященика або учителя перенесуть, покажуть ся зараз, що нема в крамниці статута, нема ладу, нема і зисків. Люди посваруть ся, виймають удїли і крамниця заснїчує ся. До того і полїтичні власти нераз кривим оком дивлять ся на крамницю і шукають собі приключки до неї. Дуже богато знаємо таких випадків, де крамниця своїми зисками піддержувала в селї читальню „Просьвіти“. Було з чого заплатити хату, опал, сьвітло, часописї, бібліотеку, було на удержане хору, театральні представленя і т. и. Але те все не подобало ся нашим недругам. Одним потягненем пера за якусь дрібну полїтичну неформальність замикають читальню і запечатують ей крамницю. Заки полагодять рекурс проти нераз безпідставному розвязаню читальнї, замкнена крамниця прийде до руїни. Товари зопсують ся, довжники повідпирають ся, вірителї виступлять з процесами. В селї тимчасом утворить ся нова, иньша крамниця і заки читальняни крамницю воскресять, нема вже до чого вставати. Подібне дїеть ся з крамницями церковними і громадськими. І так то, через недостаток законної підстави марнуеть ся наша довголїтня нераз праця, наш культурний доробок.

2. Але не тілько законної підстави не мають наші дотеперішні крамниці. Вони заснїчують ся дуже часто ще через недостаток контролї, нелад в ра-

жунках, безмірне боргованє і байдужність громадян.

До контролї крамницї церковної, громадської чи читальняної нїхто не має звичайне приступу.

Рахунків порядних ті крамницї не ведуть, не знають нїколи докладно вирахувати зиску, нї страти, нї зладити білянсу, нї загалом замкненя рахунків.

Рахувати зачинають на жаль аж тодї, коли вже руїна певна, або коли хтось щось вкраде, а другому стане жаль, що вже більше нема що розтягати і злодїя заскаржить. Такі рахунки кінчать ся дуже часто процесом та руїною крамницї.

Коли не занапастить крамницї безголовє, то певно, швидше чи пізнїйше, доїде їй кінця безмірний борг. Аби вона мала найбільший основний чи оборотовий капітал, то ще єї розтягнуть довжники, що небуде за що купити найпотрібнїйших товарів.

Таке господарство знеохочує людий і вони не горнуть ся до сїльських крамниць так, як могли би. До села купують люди річно ріжного добра за сотки тисяч, а наші крамницї торгують річно по кілька або кількананайцять соток корон. Розуміть ся, що зиск таким чином пропадає в чужих кишенях, а наші села біднїють. Дотеперішні наші сїльскі крамницї отже — се лиш забавка. Аби з них був пожиток, треба нам перемінити їх на кращий лад, треба нам оперти їх на сильних підставах.

За приміром сих культурних народів, що вже перейшли сю дорогу, якою ми аж тепер пустили ся, засновують ся тепер і по наших селах реєстровані судом крамницї на удїлах.

Чим ліпша крамниця реєстрована від нереєстрованої?

Крамниці нереєстровані: церковні, громадські, читальняні	Крамниці реєстровані
1. Не мають звичайно писаного контракту ні статута і через те не трудно приходить до сварки в їх заряді.	1. Мають статут, де означено ясно і точно обовязки і права членів, ціль, способи і фонди спілки.
2. Політичні власти мають право вмішувати ся до їх управи і касувати їх.	2. Тілько ц. к. Суд торговельний може за грубе нарушенє статута потягнути управу до одвічальности.
3. Ніхто фаховий звичайно не має доступу до їх контролї і через те діють ся в них непорядки цілими десятками літ.	3. Мусять належати до Ревізийного Союза і піддавати ся фаховій контроли, а за надужитя можуть бути члени управи потягнені до судової одвічальности.
4. Платять відносно за значні податки або ухилюють ся від податків через фалшованє замкнень рахункових.	4. Під певними умовами можуть бути увільнені від податків і безпосередних належитостий скарбових.
5. Ніколи не можуть дійти до значнійшого розвою, бо не дають ґваранції за вложені капітали.	5. Можуть розвивати ся без обмеженя, бо члени відповідають за з'обовязаня Спілки, а ревізийні Союзи пильнують ладу.

Крамниці нереєстровані: церковні, громадські, читальняні	Крамниці реєстровані
6. Не обовязані вести рахунків ні предкладати їх кому небудь.	6. Обовязані до публичного складаня рахунків.
7. Доступ до них мають або лиш члени брацтва тверезости, або лиш радні або самі читальники. Через те ті крамниці мають все за собою лиш якусь одну партию в селї.	7. Кождий може бути членом спілки, коли підпише декларацию і зложить удїл. Завдяки тому вся людність одної місцевости може стати єї членами.
8. Роздїл або ужите зисків не все відповідає бажаню людности. Через те сварки і вороговане.	8. Розділ чистого зиску означений наперед статутом і залежить від рішеня загальних зборів.
9. Переведене якої небудь системи і ладу тут немисливе, бо заряд не має до того правної сили.	9. Спосіб веденя підприемства означений докладно статутом і дві-три особи не можуть тут киринити, поки загальні збори не змінять статута.
10. Через всї свої хиби і недостатки та надужитя вони бувають звичайно гнїздами деморалїзациї і зневіри.	10. Ясна і гуманна цїль, випробовані способи, безпеченьство і лад в зареєстрованих спілках стають для села школою господарства і общадности.

З повисшого зіставленя видко, що реєстровані спілкові крамниці в порівнаню з нереєстрованими (церковні, громадські і читальняні) се дуже значний крок в перед. Церковні, громадські, читальняні крамниці то старомодні, невигідні дрантиві личаки. Крамниці реєстровані на уділах то юхтові, підковані чоботи.

Берім ся отже реєструвати крамниці по селах. Де нема ще ніякої крамниці, там нехай відразу стане зареєстрована спілка на статутах. Де вже є крамниця давного типу, там нам треба подумати над тим, аби єї переробити на уділи та зареєструвати в судї.

Хто не знає ще, як брати ся до того, нехай зараз пише у Львів по брошури і статути до „Просьвіти“, Ринок ч. 10 або до „Народної Торговлї“, Ринок ч. 36 або до „Краєвого Ревізийного Союза“, Ринок ч. 10. Відтак нехай дуже уважно, найкраще кілька разів попрочитує поученя і врештї зробить все докладно, як там радять.

Іван Петрушевич.

Брамадата і Радован.

Оповідане Н. Лескова.

Переклав Ярослав Весоловський.

1.

Давно колись були в Індиях два сумежні царства: одно звало ся Бенарес, а друге Казальське. В однім із них, у Бенаресї володів цар, що звав ся Брамадата, а у другім, в Казальськім царстві — Радован. Не було між ними єдности, тільки вічна незлагода, а то через те, що в них були ріжні вдачі й понятя, так що їхні бажаня розходили ся в кождій справі. Бенареський цар, Брамадата, був великим войовником і куди не рушить ся, зараз хоче всіх побити або в ясир погнати. За те Радован не міг стерпіти війни і все клопотав ся тим, щоби в його країні був супокій, щоби люди один другого не займали та щоби всї поровень трудили ся, мали свою одежу й їду, а чужого добра нїкому не завидували та нїчого чужого собі не брали.

Через те, що оба царі мали відмінні схильности, то й на їхніх дворах і у всїх підданих ішло все инакше.

Брамадата радів тодї, як він кого небудь побив і загарбав чуже добро, Радован знова тїшив ся тодї, як у него все тихо і всї люди працюють та живуть засібно, не стараючись перегнати один другого обма-

ном або опутати брехнею й хитрощами. Та як у хороброго Брамадати, так і в господарного Радована не завсігди було все в ладу.

Радованоним людям навкучили ся мир і тишина і ось вони стали говорити:

— Що нам з того, що ми живемо тихо й мирно в супокою? Нині тихо й завтра знов тихо, — се вже надоїло нам і кудиб ми за свою границю за яким небудь ділом не пішли, то не маємо у сусідів такої пошани, як люди із царства хороброго Брамадати. Приходить ся нам жити й достатно й вигідно, але якось образливо та не весело...

Оттаким ропотом докучали люди цареви Радованови довгі роки і приходило ся йому не мало горя перетерпіти із за того, що його люди не розуміли користи мирного житя і завидували другим воєнного гамору й войовничої слави.

А в царстві Брамадати кривдували собі люди на війну тай роптали оттак:

— Щб нам за хосен із нашої воєнної лицарскости?! Чим більше золота й срібла ми натащили собі, то все у нас тільки дорожіє і нема вже кому навіть орати, ні управляти риж, ні пасти товар. Одних перебито, а другі вернули такими каліками, що як дивиш ся на них, то аж серце краєть ся. Ліпше би було нам жити із всіма по сусідськи і з ніким не ворогувати.

Почув бенареський цар, непобідимий Брамадата, що його коробрі воїни, у яких щемить у кістках, не радують ся своєю давною хоробростию, а завидують тим, що вік цілий в спокою прожили і розгнівав ся. Зараз приказав довбишеви взяти великий барабан і ходити над рікою та бубнити із всеї сили так, щоб гомін

розходив ся водою по цїлому царстві, післав ще й крикунів здоровенних верхами на слонах, щоб вони в саму середину народа в'їзджали і проголошували военний поклик всїм людям, хто захоче їти на лютих сусїдів і все добро їх забрати й подїлити між собою, а їхні землї підбити під одну державу Брамадати і наложити на них великі податки. Як почули сей поклик в Брамадатовім царстві люди здорові — перестали в ту мить слухати своїх стариків, яким збридло военне житє, а вхопили луки й стріли, взяли щити, прибрались в панцирі тай пішли війною на своїх лютих сусїдів... Швидко покорили вони царство царя Радована; тих, хто хотїв обороняти ся, повбивали або покалїчили, а самому Радованови хотїли звязати руки на крижах і вести його на вужевцї за царем Брамадатою, як він буде вертати із побідними військами назад у свою столицю. Смирний цар казальський Радован перенїс терпеливо всї свої втрати, а не міг погодитись із тою думкою, як його будуть вести на вужевцї серед сьміху побідників і його бувших піддаиих, що кинули тепер свій мирний обичай і самі взяли удїл в побіднім торжестві царя бенареського, Брамадати. Щоб не переносити сего пониженя, сказав Радован до своєї жінки царицї: „Чим швидше скидай із себе царські одяги, що остали ся на тобі і віддай їх жебрачцї, а від неї візьми бідний одяг. Я зроблю те саме і от ми, вкрившись лахами, втечемо по тихоньки і заховаємо ся в таке місце, де за нами нїхто й не подумає шукати і будемо там жити до віку, або до часу, коли в нашій судьбі наступить яка зміна".

2.

Радованова жінка згодила ся на все. Вони обміняли свої останні царські шати у бідаків і втїкши

серед темної нічки із своєї Казалі, стали ховати ся в лїсах і пустинях. Але до них дійшла швидко чутка, що цар Брамадата, почувши про їх побіг, страшно розгнівав ся, потратив богато людий своїх а також і їх давних підданих за те, що вони випустили Радована з його жінкою, царицею Рупті, так що Брамадатї нїкого вже буде вести за собою на вужевцї в той час, як входити ме до свого Бенаресу під прапорами як побідник. Після сього приказав Брамадата на ново бити в бубен над рікою і кликати на все царство, що хто із своїх або чужих людий дасть знати, де ховають ся Радован і його цариця Рупті, той дістане від царя Брамадати великі царські дари, а крім того повезуть його на знак пошани на прибранім слони слїдом за звязаним Радованом і його царицею Рупті та виріжуть його імя острим клином на камени, щоб тямили про нього внуки й правнуки.

Як довідав ся про се цар Радован, то аж затряс ся із страху й жалости, що із за нього погублено так богато людий тай промовив тоді до цариці Рупті: „Здаєть ся, ми не добре зробили, що сховалися. Через те погибло марно богато люда, до тогож годї нам з тобою вкривати ся тепер і в лахмітю: хто-небудь пізнає нас і видасть царю Брамадатї. Великі дари спокусливі, а й почести зманчиві, — я не можу покладати ся на нїкого із моїх давних слуг. Чи не лїпше буде, як ми підемо самі тай зголосимо ся? Як ти думаєш?“

Цариця Рупті переговорила чоловіка, щоб він не йшов зголошувати ся Брамадатї, а порадила йому ховати ся в иньший спосіб: вона посовітувала не крити ся довше в лїсних дебрах і пустинях, але йти прямо до столицї бенареського царства і жити там серед вбо-

гих людий в незвісности, бо там нїхто й не подумає шукати за ними; там зможуть вони жити зовсїм супокійно. Послухав цар Радован своєї жінки і ось помандрували вони до Бенарес як жебраки. Зайшли туди нїким не пізнані і поселили ся між простими робітниками, що жили із щоденного зарібку. І ось тут почула цариця Рупті, яка досї не мала нїяких дїтий, під своїм серцем бите нового житя і повила прегарного хлопчика, якого назвала Довгоживом.

Імя отсе прийшло їй на думку тому, що його батько до його вродин довго турбував ся, а він може буде довго жити і може розплатить ся за наші злидні із нашим ворогом Брамадатою. І прожили так у незвісности Радован із Рупті та з своїм сином Довгоживом цїлих десять лїт в столицї бенареського царства між простими робітниками. Важка праця змінила батька й матїр Довгожива так, що вони подабали на свій давнїйший вид хиба о стільки, як стебелинка сїна на сочисту траву. Всеж таки перед судьбою не вспіли заховати ся.

3.

Двигав раз на собі колишнїй цар Радован важкий тягар тай утомив ся під ним на смерть... От і забаг викупати ся в ріцї. Лише що зняв він із себе лахміте, яким був опережаний в поясї, та хотїв улїзти до води, як його побачив один богач, що проходжував ся по своїму садї, а який передом ще перед руїною казальського царства був у нього постельником. Отсей вельможа пізнав у Радована на бедрі родимий знак — пятно темної краски, неначе малу пташку із головкою захованою під крильцем і сейчас постановив видати свого колишнього володаря новому цареви бе-

нареському. Він показав його жовнірам, які забрали Радована враз із жінкою тай повели їх до царя Брамадати. Довгожива не взяли, раз тому, що його не було під ту пору в хаті при родичах, а по друге тому, що він нічим не провинив ся супроти царя Брамадати.

Радована і його жінку Рупті веліВ цар Брамадата звязати і водити по цілій своїй столици так довго, аж обведуть їх по всіх вулицях і заулках, аж побачать їх всі, хто живе в Бенаресі і свої й заїжі. Відтак мали їх вивести за місто на пусте поле і розсічи кожде на половину й на четверо.

Оттак водили Радована і його жінку Рупті, а їхній синок, Довгожив йшов за весь той час за родичами тай плакав. А як після показаня їх всім людям привели Радована й Рупті на місце страченя, став Довгожив просити, щоб йому було вільно підійти до батька та почути вітцівську науку на цілє житє.

Попросили царя Брамадату о дозвіл на те, і він його не відмовив; дозволив побачити ся батькови з сином, але приказав, щоб йому донесли, що саме поручить Радован свойому синови, аби знати відтак, чого йому надіятись по Довгоживі — добра, чи лиха.

От і допущено хлопчика Довгожива, щоб він побачив ся із своїм батьком Радованом, а сей ані не став жалувати перед сином за житєм, ані не скаржив ся на свою долю, лише промовив до нього отсими словами:

— Мій сину, Довгоживе, не гляди надто далеко, не дивн ся й надто близько, а памятай, що ворожнечу замирюють ся не ворожнечею, але лягідностию.

Більше говорити Радован навіть не захотів, а тоді виконано на ніи і його жінці присуд Брамадати. Колишнього царя казальського і його жінку кинули зва-

заних на землю і розсїкли мечами вперед на половину а відтак на четверо і полишили їх в горячому порості, а до їх обезображених тїл приставили сторожу, щоб вони остали ся тут без нїяких похоронів, аби всї знали, яка доля жде тих, хто не покоряєть ся перед царем Брамадатою.

4.

Хлопчина Довгожив виростав між простим народом і знав, як треба обходити ся з людьми, щоб осягнути те, чого бажаєть ся, а хотїв він передовсїм того, щоб розрубані тїла його нещасних родичів не валяли ся в порості, аж їхне мясо обгризуть птахи, а кости обдує вітер. Він забаг спалити тлїнні останки свого батька й матери на костирі, як се є звичаєм в індийській країнї. Довгожив зібрав чим швидше все, що було у їхнїй хатчинї тай продав, а за добуті гроші купив два великі збани вина солодкого а два вина міцного, а крім того роздобув ще два оберемки смолистих дров і пахучого хворосту. Хворост і дрова сховав у ярузї, а солодкими винами став частувати сторожу, що берегла розсїчених тїл. Як жовнїри вже троха підтягли собі, то Довгожив став доливати до солодкого вина міцного і так їх напоїв, що заснули твердим сном. Тодї Довгожив відтащив їх всїх на бік, а із яруги принїс дрова й хворост, поклав на костирі розрубані тїла батька й матери і підпалив. В ту мить заняв ся костир і високо підняв ся пахучий дим із смолистих дерев. В полуминї згоріли вже давно тїла Радована й Рупті, а жовнїри все ще спали і не будили ся.

Оттодї царевич Довгожив — як се наказує звичай у їхньому краю — на знак пошани для своїх ро-

дичів обійшов попелище тричі довкола із зложеними на грудях руками і не оглядаючись, пішов відси прямо в лїсну дебру та оплакував там довго тіла батька-матері та став роздумувати над батьківською наукою: як зрозуміти слова: „не гляди надто далеко, не диви ся й надто близько, тому що не ворожнечею замирюють ся ворожнечу, а милосердием“. І отсе зрозумів він вперве, що сидїти й плакати із горя по втратї се все одно, що: „дивити ся дуже близько“, так як би чоловік мав за житя тільки марнувати час у тузї за тим, що вже минуло, а чого повернути вже не можна.

Рішивши так, встав царевич Довгожив із місця, на якім довго сидїв, плачучи під високим деревом і пішов між людські оселї, щоб жити між людьми із своєї працї. Довго не міг він найти нїякої роботи. Переходячи так із місця на місце, прийшов знов до Бенарес, в столицю царя Брамадати тай станув на площи, на якій збирають ся бідні люди і ждуть, поки їх не закличе хто на денний заробок.

Тут простояв він від ранку до горячого полудня. Одних зарібників вже розібрали, другі повертали без роботи в свої халабуди, а він все ще оставав і ждав, тому що був голодний і не мав куди іти.

І оттодї, саме в найбільшу спеку надійшов сюди царський конюх і сказав:

— Ти стоїш без роботи і не йдеш до дому. Очивидно не маєш куди йти, отож чи не пішов би ти зо мною на роботу?

— Я тільки й жду на се — відповів Довгожив — веди мене, куди хочеш, я готов робити все, щоб лише з тої роботи не було шкоди для других.

— Не бій ся за се, — відповів конюх — нїкому другому не вийде шкода із тої роботи, на

Яку я тебе кличу. Не вкривати му перед тобою й того, що із неї може вийти халепа для тебе самого. У нас, бачиш, у царській конюшни є богато слонів, а коло кождого з них є по двох наставників; між тими слонами є один новий, дикий, якого лиш що зловлено. Його боять ся всї, тому що він вже не одного із своїх наставників зловив трубою і шпурнув ним геть із свого стійла, а другими бив об стїни до смерти і роздоптував ногами. Ось і нинї убив він свого останнього наставника і нїхто не важить ся тепер зайти до його стійла. Всї волїють радше перетерпіти царську кару, чим зблизити ся до слона. До тогож слон сей припав цареви Брамадатї дуже до вподоби, і ось конюший закликав мене і сказав: „Іди — де хоч — шукай чоловіка, що схотів би обходити сього слона. Я дам його плату чотири рази більшу як другим, а як такого чоловіка не найдеш, — то мусиш іти сам до його перегороди, а нї то стратять тебе як людину непослушну цареви“. Оттаке то жде мене, а я мій приятелю, маю й жінку і пятеро дїтий, а до того ще живуть мої старенькі родичі. Змилосерди ся надї мною і як ти не боягуз, то йди наймити ся за наставника при тім лютім слони. Може бути, що він не терпить тих, хто підходить до него з острахом. Ми всї, надививши ся на него, потрухлїли, а ти не зазнав ще від него страху, то може підійдеш до него сьміливо.

— Добре, гаразд! — промовив Доброжив. — Що тут богато говорити, у тебе є жінка й дїти й родичі, а я сам один на сьвітї, без роду й рідні. Піду я за тебе тай спробую. Чи вийду цїло, чи нї, а відверну лихо геть від тебе.

За сим словом пішов Довгожив з конюхом до слонячих стаєн царя Брамадати, що відобрав у него і його царство Казальське і стратив його батька й матїр.

5.

Як люди, що служили в царських стайнях слонів, почули, що прийшов новий чоловік, який з доброї волі і охоти готов обслугувати слона, то не могли з дива зійти і зібрали ся гуртом, щоб дивити ся, як він входити ме до просторого стійла, в якій стояв слон, прикований за ногу до стояка, збитого із пяти грубих палів, вбитих у землю від коренища до самої голови та обведених трьома рядами грубих мідяних обручів.

Прийшов також начальний конюший, щоб подивити ся на Довгожива і сказав йому:

— Ну, входи без страху; вийдеш цілим, то я дам тобі чотири рази більшу плату, як другим і довідаєть ся цар про тебе — будеш у него у великій ласці, а згинеш — то кривдуй собі сам на себе, ми тебе не неволимо; ідеш із вільної волї.

— Так, — сказав Довгожив — я йду з вільної волї і то не за для великої плати анї за для сподіваної ласки, але просто тому, щоби віддати моє житє тому, кому його треба.

А рівночасно згадав слова свого покійного батька тай міркує: „Здаєть ся, що я не дивлю за близько, а не гляджу й надто далеко, лиш дивлю ся так, як треба, тому, що чоловікови треба конче помагати, коли йому грозить лихо; про себе на будуче годі довго роздумувати: те що далеко, виявить ся само“.

Після того відітхнув Довгожив повною грудию сьвіжим воздухом і засьпівав грімко на всю губу про то само, про що думав, тай почав нагортати в коші рижового зерна, що стояло приготоване на купі на корм для слонів. Як насипав три коші рижу, що становили щоденну слоневу порцию, поставив кіш на го-

дову і з веселою піснею на устах увійшов без страху до стійла дикого слона.

Слон ждав на него, водячи довгою трубою на всї боки, але при входї Довгожива не кинув ся, як се робив при входї других і дозволив йому висипати кіш ряжу в ясла і вийти цїло із стійла. Як Довгожив приніс, сьпіваючи, другий кіш, то слон став із радости клапати вухами, а за третим кошем зігнув навіть свою трубу і почав нею гладити Довгожива.

Про се оповіщено самому цареви Брамадатї і він сам забаг подивити ся на Довгожива тай приказав перед своїм лицем співати пісні. Спів Довгожива припав відразу до вподоби Брамадатї і він полюбив молодого наставника і за ясний вигляд його лиця і за мужеську сьміливість і за чудовий спів. І відозвав ся бенареський цар, Брамадата до Довгожива отсими словами:

— Ти будеш наставником при моїм могучім, дикім слони і будеш брати в четверо тільки платнї, що другі, їсти й пити будеш із мого стола, а як поробиш своє в стайни, обійшовши слоня, то скидай із себе одяг наставника і надївай лїпше убране, яке я тобі дам сам, тай приходи до мене кождої днини, щоб передомною співати й розмавляти зо мною.

Молодий Довгожив подобав ся Брамадатї від разу, а як він став приходити до него кождої днини до палати й співати перед ним, то припав цареви до серця незвичайно, і так в'єднав собі його своєю ласкавою вдачею і розумним осудом кождої справи, що став для царя наймилїйшою людиною. Брамадата перевів його на житє із слонячих конюшень до своєї палати і не хотїв розставати ся з ним і на малий часок. Де сам сидить, там і його придержує, куди виїде — туди везе і його з собою і на війни і на

перегони і на лови на тигрів і иньших звірят. Назвав уже цар Брамадата Довгожива не слоневим наставником, а царським, щирим приятелем. Але ані Брамадата, ані його дворяни не знали, що Довгожив се ніхто иньший як рідний син страченого казальського царя, Радована.

Оттак прожили Брамадата з Довгоживом цілий рік в дружбі, завидній для всіх дворян царських, а в другім році зайшла між ними дивна пригода.

6.

Виїхав раз цар Брамадата на лови тигрів. З ним ішов почот його придворних людий і найліпших стрільців, а поровень з ним їхав верхом на кони Довгожив. Розпочало ся велике полюване; убили вони вже чимало звірів, аж ось вискочив на них величезний тигр і почав люто увихатись. То покажеть ся на очи й розірве людину, то знов заховаєть ся в дебрах. Розлютив він всіх і всі стрільці кинули ся за ним в погоню, так що всі розбігли ся на ріжні боки й розгубили ся в лїсї. Годї скликати ся в лїсї; один другого не бачить тай не помітили, що в запалї загубили десь свого царя. А цар Брамадата опинив ся в непрохідній гущавинї тільки в двійку із Довгоживом. Тут почув він смертельну утому тай каже до Довгожива: — Я хочу заснути, а бою ся, щоб мене в снї не вкусила яка їдовита гадюка. Рознуздай швидко наші коні і попривязуй їх до дерев, най ходять кругом і пасуть траву, а сам сядь, най я на твоїх колїнах зложу свою голову. Бережи мене, поки я не проспію ся і не наберу стільки сили, щоб ми могли вибрати ся із сего лїса.

— Гаразд, — каже Довгожив: — зараз станеть ся все після твоєї волї.

Рознуздавши коні, і розпустивши на них попруги сїдел, попривязував їх Довгожив на довгих ременях до дерев, щоб могли пасти траву, а сам розстелив свою одїж, сїв під деревом, зложив ноги на хрест і уложив собі на колїнах голову царя Брамадати. Цар, як лише приліг головою до Довгоживих колїн, то із за нестерпної спеки і втоми заснув зараз сном твердим, як камінь.

Довгожив сидїв і стеріг царя, щоб до него не підкрала ся із трави яка їдовита гадюка й не вкусила його та обмахував галузкою лице сплячого царя, а сам, дивлячись на його лице, став думати-гадати:

„Отсе спить на моїх колїнах бенареський цар, Брамадата, що заподіяв не мало лиха усьому нашому царству казальському: він повбивав наших добрих людий, а других забрав у неволю і замучив одних у неволї на важких роботах, а других збив із шляху лагідности і навчив їх невірности й жорстоких военних звичаїв. Він загарбав у мене всї стада й табори і скарбницю і засоби їди, а земельні лани підбив під себе із за одної пустої жажди, бо лишив їх без управи, щоб лежали відлогом в запустїню. Без ніякої провини убив ще й мойого батька і матїр і перед самою смертию дав їх на поругу, водячи на посьміховище цїлим містом. Відтак розсїк їх на кусні та бажав, щоб їхні розрубані тїла валяли ся без похорону в порохах... Але ось прийшов час, щоб я за те все лихо порахував ся з ним!“

Довго думав над сим Довгожив і навіть не стямив ся, як його рука добула швидко із похви меч. Він підняв його над відкритим горлом Брамадати, але

в ту саму хвилину, як Довгожив хотів повести острим мечем по горлї сплячого царя, майнув йому через голову батьківський заповіт і він сказав собі:

— Мій батько, як його вели на страчене, сказав менї: „Мій сину, Довгоживе, не гляди анї за далеко, анї за близько, тому що ворожнечі не замирюєть ся ворожнечою, але милосердием“. Не добре буде, як я не послухаю сих слів мойого батька.

Так сказав собі Довгожив і його рука вложила меч назад до похви.

Та не відразу утихла ся борба в серци Довгожива, не відразу уступила темна жажда мести перед сьвітлим милосердием. Тричі опановувало його бажане мести і тричі добував він свого меча і наставляв його вістре над відкритим горлом сплячого Брамадати і тричі знов вкладав його назад до похви, згадавши батьківські слова. Як сховав свій меч до похви по раз послїдний, то Брамадата став у снї страшно кидати ся, пробудив ся тай каже:

— Ох, твердо спав я, але страшно налякав ся, так що не можу прийти до себе.

— Чого? — спитав Довгожив.

— Того, що менї приснив ся страшний сон, немов би ти підіймав надо мною острий меч і хотів ним перерізати моє горло.

7.

Як се Брамадата промовив, то страшна месть на ново закипіла в серцї Довгожива і він озвав ся до царя охриплим голосом:

— Те що тобі снило ся, дїяло ся на яві — і за сим словом вхопив одною рукою Брамадата за волосє і перегнув його голову через колїно так, що цїле

„І навіть не стямив ся, як його рука добула швидко із похви меч. Він підняв його над відкритим горлом Брамадзати... (До стор. 27).

горло вигнуло ся луком на верху, а другою рукою добув меч, і приложивши його до Брамадатового горла, став йому казати:

— Знайже тепер бенареський царю, Брамадато, що я, Довгожив є сином казальського царя, Радована. Ти заподіяв нам богато лиха, відобрав у нас стада й табори, скарбницю і всякі засоби, що більше — замордував батька й матїр, але тепер прийшла черга і на тебе, прийшов час, щоб я піместив ся за твою ворожнечу — мусиш загибати.

Хотїв уже Довгожив рушити рукою і перерізати Брамадатї горло, але ось царське лице залило ся сльозами і страшно викривило ся від жаху. Бенареський цар обняв коліна хлопця Довгожива і серед слїз став його просити жалісним голосом:

— Даруй менї житє, мій сину, Довгоживе. Даруй менї житє, дозволь менї із своєї ласки ще дивити ся на сьвіт.

А Довгожив усьміхнув ся і промовив йому у відповідь:

— Таже ти цар! Чогож ти просиш: чиж я можу тобі дарувати житє! Тільки ти можеш менї дарувати житє, а не я тобі.

— Ох, сину мій, Довгоживе, — відповідав йому цар Брамадата: — так було воно через весь мій вік, коли то я міг після моєї волї відбирати житє у своїх людий і у своїх данників, та не так воно склало ся в отсей час, якого я нїколи не бажав бачити над собою, а який однаково постиг менє. Тепер твоя власть надо мною, і я бачу свій давний гріх, коли казав відбирати людям житє, яке їм дав сам Бог. За се мучить ся моя душа страшною мукою і я прошу під твоїм мечем милосердия у тебе, мій хлопче! даруй

мені житє, мій сину. Довгоживе! — даруй мені житє і повір мені досьвідному, що як ти не потягнеш мечем по моїй шиї і не віддїлиш голови від плечий, то побачиш більше радости, ніж вбиваючи мене за зло, яке я заподїяв твоїм невинним родичам.

А Довгоживови прийшли знов на память передсмертні слова його батька і лють в його серци обнизила ся і став на него сходити дух милосердия. Він відняв меч із шиї царя і сказав:

— Дарую тобі житє, але й ти не відбирай вже нїкому житя. По сїм всунув Довгожив меч до похви і оба вони з царем Брамадатою обняли ся і стали з собою розмовляти, немов на ново народившись.

8.

В розмові забаг бенареський цар, Брамадата, пізнати все лихо, якого заznав Довгожив враз із своїми родичами через його давну лютість, та як то стало ся з самим Довгоживом, що він запанував над своїм гнївом. Довгожив розповів Брамадатї про все, що він перетерпів, а як дійшов до того, як його спасли від гнїву слова, які сказав йому перед смертию його батько: „не диви ся анї за далеко анї за близько і знай, що ворожнечу залагоджуєть ся не ворожнечею а милосердием“, тодї запитав його цар Брамадата:

— Скажи менї, мій сину Довгоживе, яке значінє надаєш ти сим словам, щоб ними руководити ся в житю?

А Довгожив відповів йому так: — Те, що сказав менї мій батько перед смертию: „не гляди дуже далеко“ — значить, не допусти, щоб в тобі довго тлїла ворожнеча, а „не диви ся дуже близько“ — значить не розходи ся з чоловіком поспішно, не спробувавши лагідним способом навернути його на лїпшу дорогу

А те, що сказав мій батько, що „ворожнечі не замирюється ся ворожнечею, але милосердием“, значить, що ти царю замордував мого батька й мою матїр, а як би я за то відобрав тобі житє, то се ворожнечі не залагодило би, але щоб єї збільшило, бо ті, що передані тобі, відобралиби житє менї, а ті, що передані менї, сталиб лише шукати нагоди, щоб відобрати відтак житє у них. Таким робом ворожнеча не замирила би ся, тільки змогутнїла би так, що їй не було би кінця. А тепер, як я не став глядїти надто далеко, розжеврюючи злобу, а не дивив ся й за близько, бо не розійшов ся з тобою, а повірив тобі, що не будеш більше відбирати у людий житя, то ворожнечу побідило милосердиє. Ось і виходить те, що сказав мій батько, що „не ворожнечею залагоджуєть ся ворожнечу — а милосердием“. Таку думку мав і мій батько перед смертию, жалїючи, що розійшов ся з тобою поспішно, не спробувавши перемінити твоїх думок із грізного обичаю на добрий.

Як хлопець Довгожив сказав се бенареському цареви, Брайадатї, то він задумав ся а на його рісницях звисла важка сльоза. І обізвав ся Брамадата до терпеливого хлопця: — Коротке твоє слово, мій сину, але змисл його буде тягнути ся через весь вік усього роду людського на землї.

З того часу перемінила ся до краю вдача царя Брамадати. І не було вже за його царюваня більше смертних кар на людях тому, що він не глядїв анї дуже далеко анї дуже близько, а все тямив, що ворожнечу залагоджуєть ся не ворожнечею але милосердием.

275—276. Перша поміч в нагльих припадках	50 сот.
277—278. Спартак — провідник римських гладіаторів	70 „
279. Оферма. О. Маковея	20 „
280. Держім ся землі!	20 „
281—282. Гетьманські Свати	30 „
283. Микола Лисенко	30 „
286. Смерть Тимоша	20 „
287. Як годувати малих дітий?	20 „
288—289. Історія України-Руси	80 „
290. I. Донька і мати. II. На милуване нема силуваня	20 „
291—292. Олексій Попович	45 „
293. Про нові спілки господарські	25 „
294—295. Страшний ворог. (Про алькоголь)	50 „
296—7. Календар на р. 1905	1 кор. — „
298. Порадник торговельний	40 „
299—300. Боротьба англійських кольоній американських за волю	70 „
301. О лїченю домашних зьвірят	50 „
302—303. Огляд українсько-руської народної поезиї	1 кор. — „
304—305. Дві облоги Львова. Переяславська угода	40 „
306. На зимові вечері	20 „
307. Вефлеємська дитина	20 „
308—309. Календар „Просьвіти“ на р. 1906	1 кор. — „
310. I. Сирітська доля. — II. Дещо о законних постановах про опіку, опікунів, — та про ради сиротинські.	25 „
311—312. Про годівлю дріб'яти	30 „
313. Про рентові оселї або рентові господарства	20 „
314. В сьвятиню	20 „
315—316. Порадник для лїсних робітників	40 „
317—318. Гостинець з Америки або наука про се, як жити в сьвітї	50 „
319. Оповідання	20 „
320—321. Ілюстрований Календар на р. 1907	1 кор. — „
322. Наддніпрянська Україна	40 „
323. Гарбові помилки	30 „
324. Добрий інтерес	20 „

Видавництва, котрі „ПРОСЬВІТА“ закупила або даром дістала.

1. Мала Істория України-Руси (з образками)	10 „
11. Про виховання під землїянці	60 „
12. Портрет Т. Шевченка	1 кор. — „
13. Наша Дума (пісня під ноти на хор муж. і муж.)	2 „ 60 „
14. Драматичні твори Григ. Бораковського	2 „ 60 „
34. Історичні монографії, М. Костомарова	4 кор. 80 „
35. Княжий період Руси-України, Г. Іловайський ч. I.	3 „ 12 „
36. „ „ „ ч. II.	3 „ 70 „
37. Учебник сьпіву, Ів. Кипріян	1 „ — „
39. Богдан Хмельницький, М. Костомарова, 4 томи	12 „ 80 „
45. Лихобородські, повість А. Свидницького	60 „
53. Юрій Горовенко	80 „
57. Копачі і шевчівки	20 „
58. Велика народописна карта України для членів	5 кор. — „
для нечленів	7 „
59. Істория Синту Манявського, дра Целевича	2 „ 40 „